

форми досуга європейських і українських студентів в соціально-воспитательном аспекте, который состоял в проявлении активности студентов и развитии социальных качеств через досуговую деятельность.

Ключевые слова: студенти, досуг, соціально-воспитательна направленность.

Maksymovska N. O., Maksymovskiy N. I. History of students' leisure: socio-educational aspect

The article describes the development history of student youth's social-educational direction of leisure. It underlines the tendency of students' environment democratization, particularly through leisure sphere. Definition was given for the ambiguity of leisure sphere manifestations at different historical times: from negative (theft and debauchery) to socially-positive (charity performances, city level university holidays). Leisure forms of European and Ukrainian students in social-educational aspect, which lies in detecting student activity and development of social qualities through leisure activity, are reviewed.

It is being defined that student leisure becomes significant for evaluation of this group's social development process. Social-educational direction of student leisure was developing in general social-cultural conditions with the view on higher education institution environment specifics. With the formation of general tendency of society democratization in an independent Ukrainian state, student leisure reflects the general direction of sociocultural development and requires social-pedagogical improvement. Student leisure went through a contradictory path from disorder to democratic social-educational regimentation and branching, which requires research in present conditions.

Key words: students, leisure, social-educational direction.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2014 р.

Прийнято до друку 28.03.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Рижанова А. О.

УДК [373.015.31:329.15](477)«192/193»

О. І. Мальцева

**ПІОНЕРСЬКІ ЗАГОНИ ЯК ФАКТОР КОМУНІСТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ В УРСР (20 – 30-ті роки ХХ століття)**

З початку ХХ століття на Україні почали з'являтися різноманітні дитячі об'єднання, що мали собі на меті виховання майбутніх борців за комуністичне майбутнє. У 1922 році вони об'єдналися у єдину піонерську організацію, якій в 1924 році було присвоєно ім'я В. Леніна.

Поступово, під пильним контролем з боку комсомолу і партії, організація стає основним фактором комуністичного виховання школярів. Основні завдання, що ставилися перед піонерією – ідейне формування особистості дитини, виховання відданості справі комунізму, любові до радянської батьківщини, інтернаціоналізм.

Сучасні дослідники історії дитячого та молодіжного руху в Україні (В. Головенько, О. Корнієвський, О. Лісовець, М. Пашков, Ю. Поліщук, та ін.), приділяють дуже мало уваги розгляду піонерсько-комсомольського періоду в цілому та аналізу діяльності піонерських загонів зокрема. Тим не менш, піонерія протягом довгого часу відігравала вирішальну роль у вихованні майбутніх громадян радянського суспільства, вдало керуючи не лише свідомістю підростаючого покоління, але й впливаючи в цілому на суспільне життя. Це було можливим завдяки вдало продуманій методиці виховної роботи, яку необхідно вивчати.

Мета нашої статі – проаналізувати зміст діяльності піонерських загонів в УРСР в перші два десятиліття радянської влади.

Почуття колективізму, яке активно пропагувалося піонерією, й було її метою у вихованні підростаючого покоління, відповідало потребам радянської держави. Таким чином, організація імені Леніна стала школою виховання «гвинтиків» у великому, чудово налагодженому механізмі соціалістичного суспільства.

На початку 30-х років, за рішенням державних структур, цю організацію було перенесено до загальноосвітніх шкіл і підкорено її вимогам. Школа стала основним кільцем у поширенні виховного ідеалу «юних ленінців». Сформувалася чітка ідеологічна структура комуністичного виховання дітей. Антирелігійна пропаганда, популяризація колективізації та індустріалізації, педагогізація населення та пропаганда ідей культурної революції були провідними напрямками діяльності піонерських загонів.

Антирелігійна пропаганда червоною лінією проходила через усі навчальні програми, убиваючи атеїзм у дитячі голови. Мали місце випадки, коли в підручниках з літератури в класичних творах викидали всі слова і, навіть, цілі речення, де мова йшла про релігію та церкву.

В антирелігійному напрямкові своєї діяльності школи спиралися на дитячі гуртки «Молодих безвірників». У 1929 році, за даними з Луганщини, такі товариства діяли в школах Луганська, Краснодона, Олександрівки, Довжанки, Ровеньок та Кадіївки. Подібна ситуація спостерігалася і в інших регіонах республіки.

С. Сірополко у своїй роботі «Історія освіти в Україні» говорить про потік антирелігійної літератури, що поширювався серед дітей та підлітків. У В покажчику «Антирелігійна література» список книг, що було видано в Україні в 1925 – 1928 роках, зайняв 175 сторінок [1, с. 692].

Безумовно, що ядром осередків Юних безвірників були піонери. У планах роботи піонерських загонів значилося, що кожен піонер має залучити одного неорганізованого до лав безвірників. Крім цього, були й інші завдання: агітувати батьків за вихід з релігійних громад, поширення антирелігійної літератури, агітація за перейменування сіл і вулиць з релігійними назвами на революційні, збір коштів на літак і тракторну колону «Безвірник», облаштування куточка безвірника в себе вдома тощо.

Під впливом шкільної антирелігійної агітації учні створювали в себе вдома куточки Леніна. Спочатку портрети більшовицького вождя висіли поряд з іконами, а з часом майже зовсім витіснили їх.

Початок 20-х років для України ознаменувався тяжкою економічною кризою. Обсяг продукції, порівняно з довоєнним періодом, скоротився майже в дев'ять разів, сільське господарство давало одну четверту частину довоєнної продукції. Жертвами голоду за 1921 – 1923 роки стало півтора мільйона громадян. У містах панувало безробіття, лютували епідемії. З метою швидкого зростання народного господарства країни більшовицький уряд узяв курс на індустріалізацію промисловості та колективізацію сільського господарства. У квітні 1929 року було прийнято план першої п'ятирічки. Боротьба за виконання цього плану відразу ж стала одним з основних напрямків роботи піонерської організації.

Наприклад, у плані роботи загонів Юних Піонерів, що був розроблений у 1930 році Макарівським райметодбюро (Київщина), перший розділ присвячено п'ятирічному планові соціалістичного будівництва й чітко вказано його цілеспрямованість: «Кожний піонер, кожна дитина, як майбутні будівники соціалізму, мусять знати п'ятирічний плян та прикласти всіх зусиль, щоб його здійснити...» [2, с. 16]. Таким чином, діти змушені були разом з батьками дбати про виконання п'ятирічного плану.

У квітні 1930 року в Москві відбулася конференція, що підвела підсумки виконання соціалістичної угоди піонерів України з піонерами Москви і Ленінграда. Серед головних гасел цієї угоди: «Допомогти батькам виконати п'ятирічку за чотири роки» [3]. Задля досягнення цієї мети діти уклали з батьками соціалістичні угоди про участь у виконанні промфінпланів. Вони брали на себе зобов'язання, наприклад, допомагати боротися з прогулами, агітувати за вчасне виконання планів.

Боротьбу з прогулами робітників на шахтах та на виробництві піонери починали з власних родин, залучаючи до цього своїх матерів. Вони уклали індивідуальні угоди, згідно з якими жінка зобов'язувалася забезпечити своєчасну явку власного чоловіка на роботу [3]. Часто практикувалися рейди піонерів по домівках прогульників відразу після початку робочого дня.

Аналогічна робота проводилася і на селі. Піонери агітували батьків за вступ до колективу, допомагали опрацьовувати плани колективного

господарювання, приймали активну участь у підготовці сільсько-господарського реманенту, очищенні зерна, допомагали зібрати шкідників, засадити громадські садки, організувати суспільні птахівничі станції тощо.

Особливо активно взялися піонерські дружини за справу колективізації сільського господарства. Так, наприклад, згідно з доповідями про стан піонерської організації на Херсонщині, повідомлялися дані про те, що піонер у селі Дубках повернув у колгосп коня, якого забрала додому мати. В іншому випадку «...у своєї матері викрив сховане куркульське майно».

На Миколаївщині кожен піонерський загін провів близько 3–4 зборів, під час яких обговорювалися питання колективізації, узяти участь у яких було запрошено батьків. Піонери намалювали 750 гасел, організували 195 демонстрацій, 585 вечорів, 148 стінгазет, присвячених колективізації та весняній засівкампанії. На Запоріжжі в Оріховському районі діти створили червону лавку з метою заготівлі зерна для весняної засівкампанії. Посівний матеріал вони брали в основному в себе вдома й звозили до лавки на санчатах [Там само].

На початку 30-х років ХХ століття дитячий часопис «Піонерія» досить часто публікував статті своїх спецкорів, що висвітлювали тему активної участі дітей-піонерів у проведенні різноманітних кампаній на селі. Так, відповідно до цих публікацій, учні в селі Заградівка Високопільського району оголошували себе ударниками в боротьбі з бур'янами. Завдяки їх зусиллям було виполото 35 гектарів ячменю. Піонери Василівської ШКМ Ново-Миргородського району сформували ударні бригади, що працювали в майстернях, ремонтуючи машини до жнив [4].

Школярі з села Панчеве, того ж Ново-Миргородського району, під час жнив працювали в полі біля комбайнів, носили воду, підгрибали граблями. А під час обідньої перерви популяризували серед колгоспників нові методи роботи в колгоспі, розповідали про ударництво, соцзмагання і тому подібне. Завдяки їх зусиллям випускалися й поширювалися польові газети, де висвітлювалися досягнення й хиби колгоспного життя. Серед колгоспників та селян-одноосібників піонери вели активну агітацію за вчасну здачу хліба державі [5].

Г. Ващенко у своїй роботі «Український ренесанс ХХ століття» наводить уривок з рапорта українських піонерів про їх участь у першій п'ятирічці VIII з'їзду ЛКСМУ (цей документ, зі слів Григорія Григоровича, пізніше був знищений більшовиками).

До своїх здобутків піонери відносять таке: «Ми склали 55 000 соціальних угод з батьками за першість у роботі. У цехах піонерські пости сурмили тривогу про зрив промфінпляну, про брак. За рік ми завербували до ударницьких лав 100 000 батьків. ...Ми агітували поруч з комсомольцями за комуни, артілі, союзи, втягуючи до них батьків. ...Брали участь у боротьбі за хліб, виявляючи лишки» (Вид. авт.). На

3-й рік п'ятирічки вони брали на себе, серед інших, і такі зобов'язання: «...завербувати до лав ударників на заводах, фабриках, радгоспах та колгоспах 300 000 чоловік. Скласти з батьками 325 000 соціалістичних угод на краще виконання 3-го року п'ятирічки. ...Реалізувати на 600 000 карбованців серед дітей позику п'ятирічки за 4 роки, завербувати силами дітей 750 000 дорослих передплатників. ...Організувати 2 500 червоних валок із хлібом та зібрати 275 000 мішків» [6, с. 386].

Даючи оцінку цьому документу, Г. Ващенко називає його «жахливим», а його загальний тон характеризує як «нахабно самовпевнений». За його змістом криється активна участь дітей у процесі розкуркулювання селян, доносах на батьків, процесі вивезення останнього хлібу з України [Там само, с. 387].

Усі ці факти свідчать про те, яку активну громадську позицію займали піонери наприкінці 20-х – 30-х роках ХХ століття. Але, необхідно вказати й на недоліки цього явища. Інтереси держави було поставлено вище інтересів сім'ї; прикладом для наслідування всіх радянських піонерів, виховним ідеалом став Павлик Морозов із с. Герасимівка на Уралі.

За впровадження цих ідей деякі діти заплатили своїм життям. Від рук куркулів загинули піонери України – Надя Риндя з с. Покровського (Донбас), Ваня Васильченко з с. Олександрівки, Золочівського району на Харківщині, Євген Сидорко з с. Комарівки Ніжинського району, Микита Сlepко із с. Заплавки на Дніпропетровщині та ін. [7, с. 136].

У доповідній записці до ЦК КП(б)У та ЦК ЛКСМУ від 27 квітня 1930 року, у якій повідомлялося про стан піонерорганізації на селі, наводилися факти, що свідчили про негативне ставлення частини батьків до участі їхніх дітей у піонерзагонах. Зі свідчень самих батьків, причини такого ставлення криються в тому, що вони хотіли, щоб їх діти вирости аполітичними, і тому підтримували старих учителів, що вважали «діло школи – виховати людину, викликати в дитячій душі гуманні почуття, м'якість, огиду до всякого насильства». Найхарактернішою ж рисою радянської школи було класове виховання.

Серед інших причин негативного ставлення батьків до піонерії: низьке матеріальне становище більшості українських родин і як наслідок – їх сподівання на допомогу дітей, занадто різка антирелігійна пропаганда в піонерзагонах, нерозуміння батьками користі від перебування дітей у цій організації. З особливою неохотою давали батьки згоду на вступ до піонерської організації дівчат.

Окремі діти, під страхом бути покараними батьками, відвідували загін нелегально. Піонерські загани приваблювали їх можливістю раніше відчути свою дорослість, самоствердженням у колективі однолітків та яскравою атрибутикою, святами та іграми. Але, поряд з тим, досить часто серед учнів спостерігалось «піонерчванство», певна розгнузданість, що були викликані вірою в те, що піонер може робити все, що йому заманеться [3]. Такі явища не тільки відштовхували від

організації Юних лєнінцїв батьків, але й викликали неприйняття з боку дітей, які не були піонерами.

Для популяризації комуністичного дитячого руху серед батьківської громадськості було розроблено цілу схему дій. Спершу дитина мала довести родині, що, вступивши до піонерів, вона стала кращою, більш дисциплінованою. Тобто потрібно було краще вчитися, допомагати вести домашнє господарство, не лаятися й тому подібне. Після таких змін батьки, як правило, уже більш лояльно ставилися до піонерзагонів. У свою чергу, піонери починали поступову ідеологічну обробку членів своєї родини, запрошували батьків відвідувати їх показові заходи, поширювали серед них комуністичні періодичні видання. Виховуючи молодших братів і сестер, піонери опосередковано підготовували їх до вступу до піонерорганізації.

Батьківські збори, Товариство сприяння Юним піонерам, книжки для батьків про дитячий рух, вечори й виставки, свята – усі ці практичні заходи використовувалися школою для популяризації досягнень піонерії серед батьків.

Наступне завдання, що мали реалізували школи в роботі з батьками, – це педагогізація населення та пропаганда ідей культурної революції, що означало боротьбу зі старим побутом, алкоголізмом, неписьменністю тощо.

У реалізації цього напрямку роботи органи народної освіти знову ж таки покладалися на учнів. Так, Проскурівська Окрінспектура Наросвіти надавала такі методичні інструкції школам: «...Учні колективно вмовляються запровадити у себе вдома засвоєні сан правила, повести відповідні бесіди в своїх родинах, провести садження дерева на своїх садибах, шкільній садибі, залагодити дорогу...» [8, с. 17].

Завдяки вдало організованій пропаганді санітарно-гігієнічних знань серед школярів загальноосвітні школи України зробили величезний внесок у впровадження «нового побуту» в родинах.

При загонах Юних піонерів були створені спеціальні санітарні комісії, що одним з напрямків своєї практичної діяльності мали поширення санітарно-гігієнічних знань серед батьків. На спеціально скликаних батьківських зборах шкільний лікар або піонерський ватажок проводили бесіди, наприклад, на такі теми: значення житлової та особистої гігієни, способи розповсюдження заразних хвороб, живлення й сон дитини відповідно до її віку, шкідливість зайвого хатнього навантаження та інші. Для більш доступного сприйняття поданого в бесіді матеріалу вони збагачувалися яскравими прикладами з повсякденного життя.

Санітарним комітетом 21-ої школи ФЗС при Харківському електромеханічному заводі був організований та проведений культпохід, що тривав два з половиною місяці. Його мета полягала в прищепленні дітям гігієнічних навичок і поліпшенні побуту, а як наслідок – перенесення цих навичок у сім'ю. У рамках культпоходу, на заводі, де

працювали батьки більшості учнів, ними були зроблені доповіді. Причому, доповідачів вибирали з числа тих учнів, батьки яких працювали в тому чи іншому цеху.

Серед дітей, які приходили на завод, були не лише підлітки, але й діти молодшого шкільного віку, тобто жовтенята. Їх доповіді були не багатослівними, але супроводжувалися демонстрацією різних графіків та діаграм. Така організація просвітницької роботи давала позитивні результати, знаходячи відклик серед батьків. Боротьбу з алкоголізмом ця школа ув'язала з антирелігійною пропагандою. Під час свята Водохреща, було організовано загальні збори батьків і дітей, де показали кінофільм «Алкоголь», який супроводжувався поясненнями лікаря [9, с. 54].

Проблема алкоголізму гостро стояла перед українською сім'єю, і, звичайно, школа не змогла залишитися осторонь. Згідно з соціологічними даними, у 1928 – 29 роках сім'ї робітників із Луганська витрачали щорічно 8 відсотків доходу на горілку, на селі цей відсоток був ще вищим, а витрати гірників та металістів з Алчевська в півтора рази вищі, ніж у Луганську. В інших регіонах УРСР ситуація була не кращою [10].

Опитування, що провів санком однієї з харківських шкіл у 1929 році, дало шокуючі дані. Майже всі школярі молодшого шкільного віку пробували вживати алкоголь, деякі учні щонеділі перед обідом уживали вино, причому з ініціативи батьків. Частина дітей регулярно пили пиво. В одному випадку учень розповів, що мати дає пиво йому та його дворічній сестрі «щоб поправлялися» [9, с. 54]. Учителям доводилося організовувати антиалкогольні демонстрації дітей біля виробництв у дні отримання батьками заробітної плати.

Піонерська організація запозичила соцзмагання з організації роботи виробництва, але це були соцзмагання серед піонерів, які використовувались як засіб впливу на батьків. Так, наприклад, серед дітей проходило змагання з ліквідації прогулів на виробництві, які зводилися до того, що батьки мусили виявляти прогульників у себе на роботі й самі не робити прогулів. Або, якщо діти змагалися в галузі ліквідації неписьменності, дорослі повинні були дати обіцянку ходити до лікнепу. Піонери змагалися в антирелігійній роботі, боротьбі за новий побут, поширенні держпозик тощо.

Таким чином, піонерські загони були провідним фактором комуністичного виховання в УРСР у період 20 – 30-х років ХХ століття, школою виховання «гвинтиків» у великому, чудово налагодженому механізмі соціалістичного суспільства. Через них здійснювалася антирелігійна пропаганда, популяризація колективізації та індустріалізації, педагогізація населення та пропаганда ідей культурної революції.

Список використаної літератури

1. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук.

думка, 2001. – 912 с. **2. Горбенко І.** Організація та зміст роботи в загоні ЮП / І. Горбенко // Рад. освіта. – 1930. – № 4. – С. 13–17. **3. Федорівський К.** Піонери на роботі / К. Федорівський // Рад. освіта. – 1925. – № 8–9. – С. 23–31. **4. Піонерія.** – 1931. – № 15. – С. 13. **5. Піонерія.** – 1931. – № 16. – С. 22. **6. Ващенко Г.** Український ренесанс ХХ століття / Г. Ващенко // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст) : хрестоматія / упоряд. : Л. Д. Березівська та ін. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 377–391. **7. Ясницький Г. І.** Розвиток народної освіти на Україні (1921 – 1932 рр.) / Г. І. Ясницький. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1965. – 255 с. **8. Методично-Інструктивний відділ.** До всіх шкіл Проскурівщини // Освіта Проскурівщини. – 1927. – Ч. 1. – С. 17. **9. Йоффес Ф.** Санком у школі / Ф. Йоффес // Рад. освіта. – 1929. – № 7–8. – С. 52–56. **10. Кіященко В.** Школа й боротьба з алкоголізмом / В. Кіященко // Рад. шк. – 1929. – № 10. – С. 67–84.

Мальцева О. І. Піонерські загони як фактор комуністичного виховання школярів в УРСР (20 – 30-ті роки ХХ століття)

У статті на основі аналізу наукових праць, архівних матеріалів та періодичних видань 20 – 30-х років ХХ століття, проаналізовано зміст діяльності піонерських загонів в УРСР в перші два десятиліття радянської влади. Встановлено, що піонерські загони були провідним фактором комуністичного виховання в радянській Україні у цей історичний період, школою виховання «гвинтиків» у великому, чудово налагодженому механізмі соціалістичного суспільства. Через них здійснювалася антирелігійна пропаганда, популяризація колективізації та індустріалізації, педагогізація населення та пропаганда ідей культурної революції. Показано як піонерія впливала на зміст сімейного виховання, використовуючи метод впливу на батьків через їх дітей-піонерів.

Ключові слова: піонерські загони, комуністичне виховання, сім'я, школа, пропаганда.

Мальцева О. И. Пионерские отряды как фактор коммунистического воспитания школьников в УССР (20 – 30-е годы XX века)

В статье на основе анализа научных трудов, архивных материалов и периодических изданий 20 – 30-х годов XX века, проанализировано содержание деятельности пионерских отрядов в УССР в первые два десятилетия советской власти. Установлено, что пионерские отряды были основным фактором коммунистического воспитания в советской Украине в этот исторический период, школой воспитания «винтиков» в прекрасно налаженном механизме социалистического общества. Через них осуществлялась антирелигиозная пропаганда, популяризация коллективизации и индустриализации, педагогизация населения и пропаганда идей культурной революции. Продемонстрировано как

пионерия влияла на содержание семейного воспитания, используя метод влияния на родителей через их детей-пионеров.

Ключевые слова: пионерские отряды, коммунистическое воспитание, семья, школа, пропаганда.

Mal'tseva O. I. Pioneer Groups as a Factor in the Communist Education of Students in the URSR (20 – 30 Years of the Twentieth Century)

On the basis of analysis of scientific works, archival materials and periodicals 20-30 years of the twentieth century, analyzes the contents of activities pioneer detachments in the URSR in the first two decades of Soviet power.

Found that pioneer groups were a major factor in the communist education of the Soviet Ukraine in this historical period, the school education "cogs" in a beautifully streamlined mechanism of socialist society. Through them carried antireligious propaganda and popularization of collectivization and industrialization pedagogisation population and promote the ideas of the Cultural Revolution. As a pioneer demonstrated to influence the content of family education, using the method of influence on parents through their children's pioneers.

The rights and duties of parents' committee are analyzed, the main forms and methods of parents' pedagogic education are shown, and the specific work of parent's society through children influence is cleared up.

The ways of the implementation of the experience of cooperation between school and family in the 20-th years of the XX century into to day's pedagogical practice are shown.

Key words: pioneer groups, communist education, family, school, propaganda.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2014 р.

Прийнято до друку 28.03.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.013.42:[37.015.31:316.42]

О. В. Яковлева

**ПОГЛЯД НА СОЦІАЛЬНУ ПЕДАГОГІКУ ЯК НА СИНОНІМ
СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ: АНАЛІЗ ГЕНЕЗИСУ ТЕОРІЇ
Й ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ**

Основоположником теорії соціального виховання в Україні можна з упевненістю вважати видатного психолога й педагога В. Зеньковського. Ще в 1918 р. у роботі «Соціальне виховання, його завдання і шляхи» він